

Eserlerinin Üstünde Yaşayanlar:

MİMAR KOCA SİNAN

(Kayseri / Ağırnas 1490 - 1588 İstanbul)

Halil İbrahim GÖKTÜRK

Güzel'le Yararlımın Bileşiği

Güneş Osmanlı Başkenti'nin üstünde yine pırl pırl parlar o sabah... Günümüzden arkada, tam 422 mevsim yılı öncesi.. Gözleri kamaştırın, arı duru süt liman apaydınlık o bahar sabahı.. İstanbul halkı kıvançla, güvençle yollara dökülmüş.. Sevinçli, övünçlü yüzleri.. Hızlı, kıvrak adımlarla bir yamaç semtine doğru akıp giderler, sessiz sözbirliği etmişcesine.. Çarşılar, dükkânlar açılmamış.. Sokaklardan geçenler nedense doğruca hep Bayazıt Camisi ile Şehzadebaşı arasına saparlar. Orası, üstünden mavi Haliç'le, karşı yeşil yamaçların görüldüğü bir Eski Saray düzüdür. Eger Galata'dan bakılırsa, daha bir başkalaşır görüntüsü.. Hele bir günbatımında portakal rengi ışıklar boyar ufku boydan boya.. Gerisindeki yapı bedenlerinde kızılar yavaşça mora dönüşür.. Peşisıra uzun, yassı gölgeler düşer "Altın Boynuz"un lâcivert sularına.. Tirim tirim titreşirler. Belli yamaçlara bağdaş kurup oturmuştur o koskocaman yapılar.. ki görkemli duruşlarıyla ufak bir Erciyeş Dağını andırırlar. İşte o halk kümeleri ivercenlikle yol, yol tâ o tepeye doğru ağırlar. Sayılı, saygılı günlerinden biridir hanedan şehrin... Anayolları boyunca yiğit leventler, hassa alayları sıram, sıram dizilmiş.. Yüreklere kıvıl, kıvıl, soluklar kesik kesik atar, varsılı, yoksuluyla.. Birden anayolun altbaşından ağı, yoğun kalabalıklar kaynaşır.. Çünkü süslü bir saltanat arabası sökün eder aşağıdan. İçinde Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman geliyor. Alay yaklaştıkça yüzünde tarihsel zaferlerine özgü güvenli gülümseyiş belirginleşir.

Oysa kent halkı, nice zafer alaylarına, mutlu bayram şenliklerine tanık olmuş, yaşamışlığı boyunca.. alışkındır böylesi törenlere.. Ne ki bugünün şenliği öteki bayramlara hiç benzemez. İlle de bir ayrıcalık göze çarpar. Zira bu zafer top, barut ve kanla geçici değil; çekiç, mala ve harçla toprakta kalıcı olarak kazanılmıştır. Herkes Süleymaniye Camisinin açılış törenine koşar. İlk namaz cemaatine yetişmek, katışmak isterler. Derken vakit erişir, beklenti biter... ken yığınların tekbir sesleri artar. Çağın en ünlü dinsel mimarlık anıtı önünde devletin töreni başlar.

Yine Devletin Başmimarı Sinan Ağa kurduğu koca yapının anahtarlarını altın bir tepsiyle sunar. Yapının asil sahibi hoşnuddur adına dikilen kutsal eserden... Hani padişahlar hiçbir kul elinden bir şey alıp vermezlerdi ya!.. İşte o gelenek burada ilk kez bozulur; Sultan Kanunî, Mimarbaşı'ya döner ve: "— Bu bina eylediğin beytullahı (Tanrievi) sefa ve dua ile yine sen açasın!.." buyurur ve anahtarları Sinan'a geri verir. (Kitabe: 1550 - 1557).

Yılları Tırmandığı Doruk

Yine dünya yuvarlağı güneş çevresindeki yolunu sürdürür. Yukardaki sabahtan sonra üç yüz yetmiş üç yıl katınca döner, ha döner.. Artık Sinan'ın ulusundan Mustafa Kemal adlı biri bu kez Çankaya'dan haykırmaktadır: "Büyük şeyler, yalnız büyük uluslar yapar." Ardından hemen ekler: "Dünyada her kavmin varlığı, değeri, özgürlük hakkı ve bağımsızlığı, sahip olduğu ve yapacağı uygar eserlerle orantılıdır."

Öğütür; bu sözlerde ders alınacak çok şeyler var; geçmişini bilmeyen, Onu umursamayan ve hatta görmezlikten gelenlere. Yani tek gözülere...

Ağırnas'dan İstanbul'a Yol Var

Besbelli takvimin uğurlu bir yaprağı, İstanbul'un Fethi'nin 37 inci yıldönümünde mutlu bir doğum gününe rastlar: 29 Mayıs 1490. Erciyeş Dağının eteklerinde (3916 m.) ufak bir köydür Ağırnas... Orada gülbüz bir bebek dünyaya gözlerini açar. Babası Abdülmennan'la dedesi Doğan Yusuf Ağa ailelerini hep birlikte sevindirir. Çocuğu Türk-Osmanlı uyruğuna yazdırırlar.

Ülkede çağ açmış Fatih'in oğlu II. Beyazıt Han'dır Padişah.. Kayseri'nin Gesi nahiyesine bağlı bu köy halkı taşçılık ve düğlerle geçinirler. Adlarını, dillerini hep Türkçeyle diyeler. Yurtları, yuvaları çevrenin bol granit taşından örülmüş. Belki genç annesi de akşamları oğluna tatlı tatlı şu ninnileri söyler: "Oğlum, büyüün de en büyük yapı ustası olsun; hanlar,

hamamlar yapsın!..” Çocuğun hemyaşlıları arasında zamanın benek kişileri vardır. Hani o Kristof Kolomb, Piri Reis, Michel Angelo gibi çağdaş keşif ve san’at öncülerile de aynı yeryüzünde yaşadığını bile bilmez. Ola ki küçük Sinan, hafıza gözyle çevresini süzdüğü zaman, karşısında ilkin en büyük, korkulu, heybetli bir yükseklik görür: Erciyeş Dağı!?. Yaz, kış dorukları karla kaplı.. Çocukluk dumanlı, sisli başının dikiliği, sessiz duruşuyla.. Bu ilk algılı izlenimlerin çocuğun aklarına işlemiş olması doğaldır. Tıpkısıyla yıllar sonraki Süleymaniye’nin oturuşu gibi... Ağırnaslılar bugünden hâlâ yörelerinde tanınmış taş ustalarıdır. Dedesi Doğan Yusuf ise deneyli, becerili, yaşlı bir dülger sayılmış. Torunu büyüdükçe, dedesiyle Konya’nın ünlü Selçuklu yapılarının onarımına birlikte giderler. Yani çocuk dedesine her yönüyle cıvrak olur. Belki de ilk okuma-yazmayı babasından.. sonra da onardıkları eski medreselerin kürsü ve kitabelerinden öğrenir. Yolculuklarında Kayseri, Konya ve Sivas yörelerinde çadır biçimi yüzlerce taş kümbetlere rastlar. Sanki hepsinde Türkün Ortaasya çadırı ile İslamın yazı, oyma ve işlemeleri ortakça biçimlenmişler gibidir. Genç yapı işçisi Sinan henüz yirmi ikinci yaş baharına basar. İlk zenaatine tutkun, ekmeğini taştan çıkarır bir dülger kalfası bilinir. Zaten köylüsünden Kurmu teyzenin güzel kızı Suna’ya gönül akivermiştir de... Kızı ailesinden ister. Ama ilk gözağrısını öncelikle bir başkasına verirler. ağır, acı onur ve düş kırıklığına uğramıştır genç yapıcı.. Aslında az konuşur, çok düşünür içe dönük biridir. Tam o günlerdeki Ağırnas’da hiç duyulmadık bir haber dolaşır: Padişah, ilk kez Anadolu’dan “Devşirme” asker toplamaya başlar (1512). Babası Mennan Ağayı kafilenin yazmanlığına geçirirler. Böylece baba-oğul İstanbul’un yolunu tutarlar. Hele içindeki yürek yarası da öcünü hiç almak istemez mi felekten?..

Çağın Genç İmparatorluğu

Sinan’ın soy, sop ve ırkıyla ilgili tartışmalara girmeyiz. Çünkü biz yurduna, insanlığa emeği, çabası ve eseri geçen her kim olursa olsun yalnız O’nu saygın biliriz. Burada anlatılan kişiye, ölmez kişiliğini kazandıran temel neden, san’atı mimarlıktır. Bu yaratıcı san’at, güzel ile yararlıyı birleştiren, sarmaştıran bir koldur. Güzel San’atların.. İnsanların barınak, tapınak, anıt ve benzeri amaçlarını yüzyıllardır gerçekleştirmiş.. Doğurgan bir ana.. O niteliklerle yapı uzmanlık dalına çeşitli açılardan adlar takmışlar: Yapıyı, zaman sırasına, amacına, üslubuna göre guruplara bölmüşler. Dahası onları da başlıca a—Dönemi, b—Ulus, c—Kişilik stillerine göre en

belirgin ortak kümelerde toplamışlar. Galiba hepsinden üstünlüğü kişilikle zamana meydan okumasıdır. Türklerin İslamiyet öncesi ve sonrası olarak yapıları vardır. Genç Osmanlı İmparatorluğu üç anakara üzerinde yayılırken ekonomik zenginlikler ve üstün yetenekler Başkent’e akarlar. Yapılan cami, türbe, hayrat ve külliyelerini sosyal amaçlı yerleşik konut öbekleri çevreler. Onları besleyici yeterli vakfiyeler açılır. Böylece bayındır semt, kent ve sitelerin doğuşu hazırlanabilir.

Enderun’dan - Edirne’ye

Devşirildikten sonra “Abdülmenen oğlu Sinan” kimliği, testine göre Atmeydanı Enderun kütüğüne yazılır. Ordudaki yedi yıllık eğitim ve öğrenimle iki savaşa katılarak “kapu kulluğuna” çıkar. Padişah Yavuz ve oğlu Kanunî’nin doğu ve batıya yönelik seferlerinde görevlendirilir. Babanın 3. oğlu Hünkâr’ın 8 savaşında hizmet ve emekleri geçer. Ordudaki eylemlerine göre sırasıyla, “Atlı Sekban”, “Zemberekbaşı”, Van Gölünde yaptığı kadirgalarla istihkâmcılık “Haseki Sinan”, “Subaşı” ve nihayet Prut Suyu üzerinde kurduğu sağlam köprüsüyle “Mimarbaşı”lık rütbelerini bilek ve bilgi gücüyle kazanır (1538). Günümüz İstihkâmcılık Sınıfının “Babası” da sayılır. Şimdi “Hassa Ser Mimar” da derler O’na.. Başkent’de “Memalikt-âli Osman”ın Hassa Mimarlar Ocağı Başı’dır. Eli ve buyruğu altında yeterince örgütlü usta, kalfa ve işçi ekipleri bulunmaktadı. Kendisi büyük yapılar dışında merkezde tek proje ve kontrol otoritesidir ülkesi çapında..

Tüm giderler devletin zengin hazinelerine dayanır, karşılanır. Ağırnaslı Sinan, 54 yaşında ilk büyük “çıraklık” eserine başlar. Kanunî’nin gözbebeği oğlu Şehzade Mehmet’in taze civan anısına dikilir (1543-1548). Oğlunun ölümüyle yüreği dağlanmış cihan padişahı teselliye yalnız orada bulur. Beş yılda tamamlanan Camii, külliyesi ve türbesi döneminde bir yeniliktir. Dört büyük filayağı üstüne oturan kubbe ve yanları ilk geniş mekân planının üstüne bir başarısıdır. Çiniler, nakışlar, renkli camlar, çeşitli süslemeler, ışık ögesine türlü cümbüşler yaptırırlar. Ertesi yıl “Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” diyen Sultan, kendi adını taşıyacak Süleymaniye ve sitesinin inşasını ferman buyurur. Mimarbaşı dört sütunla kare planının proje ve resimlerini çizer ve Hakan’a sunar. Yedi yıllık dev bir ekip çalışmasından sonra Cami ve sitesi biter. Yapı defterinde 397 yük, 60.180 akçe gider yazılmış.. Dört köşesine oturtulmuş minarelerin toplam on şerefesi, tahtın 10 ununcu sahibi olduğunu söyler.

Çeşmeler, köprüler, hamamlar v.b. çeşitli mühendislik inşaatı yanında Ayasofya'nın onarımı da O'nun eliyle yapılır. Ayasofya dedik, anıya geldi; Ayasofya'nın tek kocaman kubbesi de 4 sütun ile tonozlara dayandırılmıştı.. O çağının en gözde tapınağının açılışı da parlak olur (M. S. 537). Bizans İmparatoru İustinianus'un açılışında patriklerle elele içerisine girer, iri kubbenin altında bir an durur.. ve Kudüs'deki hazreti Süleyman Mabedini anımsar... Birden O'na meydan okurcasına bağırır: "Ey Süleyman! İşte seni geçtim", sesi kubbe ve duvarlara çarpar, dökülür, derin bir sessizlik.. Ne var ki yüzyıllar sonra onu, yıkılmaktan kurtaracak ve ayakta tutacak Sinan'ın eliyle vurduğu payandalar, onarımlar olacaktır.

Oysa Süleymaniye'nin iç dünyası nurlu bir aydınlığı ve çekici bir atmosferi barındırır. Sanki kulun Tanrısına ulaşması ve uçmağa hazırlanması gibi... Sonrasız ve öncesiz esir gücün, "yaradılmış" üstündeki salt etkisini sezdirircesine...

Tuna Sınırında Selimiye

Kanunî'nin ölümü, Sinan'a sert bir uyarı yerine geçer (1566). Hemen kendi ağzından vakfiyesini yazdırır. Vakfiyenin altındaki tanık on mimardan yedisinin baba adı "Abdullah" yazılıdır. İlginç değil mi? Bir şehit oğlu ile iki kızı vardır. Süleymaniye yakınındaki evinin bahçesine gömülmesini vasiyet edersede yaşamı uzun sürer, çok şükür!..

Osmanlı batı politikasında: "Anadolu'nun savunulması Tuna'dan başlar." demiştir. Selimiye belki bu görüşün bir parçası gibi, coğrafyanın kritik kavşağında dikilmektedir. Eser, "seksen yaşında" hâlâ emekli edilmemiş Başmimar'ın ustalık songürlüğüdür. Mermer üstüne oyma "ters lalesi" türlü hikâyelere yolaçar. Güzel ama huysuz bir kadının ilgi ve ilişkisinde... Üçer şerefeli, ayrı merdivenli minaresiyle eşsiz kubbesi yükselir, hâlâ ulu bir Nöbetçinin "Ben varım"! deyişi gibi... Hem de 999 penceresiyle dört yanını gözetleyerek.. Günümüzün uzmanları bile o dehânın tekniğine, gizine hâlâ akıl erdiremiyorlar.. Biz ne deriz ki? Ancak Sinan Ağırnas'da kalsaydı ne olurdu? Keşke resim, heykel yasaklanmasaydı, acaba ondan daha nice şeyler kalacaktı? Kimbilir ki? Yine köyüne yaptırdığı çeşmeden bir kez olsun, su içebilmiş mi? Hiç sanmıyoruz. Toprağına vefasının tek simgesi bir çeşmecik olmuş...

San'atçı Emekli Olmaz

San'atçının emekli olamayacağını belki Sinan kadar doğrulayan başka birini bulmak güçtür. Aynı zamanda salt diplomayla seçkin san'atçı olunamayacağını da belirler. Mimar, sade Taş'da,

Çivi'de, harç'da, camda, kumda san'atını konuşmaktadır, konusu ne olursa olsun... Hani Goethe: "Mimari, donmuş bir musikidir.." derken, bir çocuk (H. Ceyhan) şarkımıza, "musikiyi dondurmmuşsun, Kubbelere kondurmuşsun.." biçiminde yansıtıvermiş...

Son sözlerimizi ekip emeğinin yarattığı ölmez eserlerin konuşan tanıklığına bırakmak daha ağır basıyor. Dönemin Nakkaşı, Şair Saî Mustafa Çelebi kitaplarında ve belgelerse dillerince bıraktıklarının özetini kısaca şöyle verirler: Camiler: 84, Meşcitler: 52, Medreseler: 57, Okuma kitaplıkları: 7, Türbeler: 22, İmaretler: 17, Hastaneler: 3, Suyolları ve kemerler: 6, Köprüler: 8, Kervansaraylar: 20, Saraylar: 35, Mahzenler: 8, Hamamlar: 41,.... Bu ondört değişik tür mimarlık yapısının cins belirtilmeden toplamı: "360" sayısını tutar. Ama O'nun mühründeki adı nasıl kazılmıştır, bilir misiniz? İşte: "Elhakirül Fakir Mimar Sinan."

Koca Sinan asırlık bir Çınar ağacı örneği 99 yaşında iken öteki dünyaya göçer (9 Nisan 1588). Gördüğü 5 inci ve son padişah Kanunî'nin torunu III. Murat'dır. Şair Saî mermer kitabesinde Osmanlıca; "Geçti bu demde cihandan, Pîrî Mimarın Sinan." ebcidiyle tarihini düşürmüş: "996 = 1588".

Şimdi o ulu dinsel anıtın başucunda buyuran Sultan, ayakucunda kuran Mimar Sinan.. İrili, ufaklı taştan kubbeleri altında yatarlar. Ama Mimar, evinin bahçesindeki, dört yanı açık, küçük kubbeli kabinde.. Arılık ve çıplaklığın alçakgönüllü sadeliğine bürünmüş.. Hani "Beni Tanımasınlar." der gibi.. Zaten üstünde adını yazan bir levhayı bile çok görmüşler!.. Ulusal bilinç, acaba hangi uykudadır? Üstelik bu bina ve yatırlarının çevresi tam bir kaygısızlık, umursamazlık ve hatta saygısızlık örneğidir. Tanıtıcı bir kılavuzdan vazgeçin, bir doğru bilenini bile çok ararsınız.

Gönül diler ki cami ve külliyesi bugünkü kapanlarının elinde kalmayın. Yerli ve yabancı gezginlere Bölüm-sergili bir müzeler sitesi olsun.. Acaba her yıl koca Sinan'ın eserlerini tanıtıcı kongrelerle anma günleri yapılamaz mı? Ayrıca teknik alanda bir "Uluslararası Sinan Mimarlık Günü" düzenlenemez mi? Herhalde bir kez deneyebilecek biri çıkar, sanırım.

KAYNAKLAR :

- (1) *Mimar Koca Sinan*: Prof. A. İnan.
- (2) *Mimar Sinan ve Süleymaniye*: İhsan Bingöl ve sayın yazarla görüşme.
- (3) *Teskeretül-ebniye ve Teskeretül-bünyan*: Şair Saî ve öteki kaynaklar.